

Митяй З.,

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри української мови МДПУ

імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ МОВ, КУЛЬТУР І ОСОБИСТОСТЕЙ В

УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Формування комунікативної компетентності учнів неможливе без усвідомлення ним мовної картини світу, зафіксованої в іноземній мові. В поняття “мовна картина світу” входять не лише граматичні явища, але й розмежування власне мисленнєвих структур, віддзеркалених у граматичній будові національної мови, і які формують основоположні принципи мовного коду.

Мисленнєві структури розуміємо як семантичні категорії, які вперше описав І. Мещанінов. Сучасні дослідження в межах прикладного дидактичного напрямку – функційно-комунікативній, лінгводидактичній моделі мови – доводить існування поняттєвих універсалій, на фоні яких чітко прослідковуються мовленнєві розбіжності в концептуалізації світу засобами різних мов на фоні мовних категорій.

Категорійні міжмовні розбіжності стосуються кількості граматичних категорій, статусу семантично однорідних мовних явищ, зокрема таких, як семантично-функційні поля, структури значень семантичних категорій.

Вочевидь, ефективним вважається навчання лише при врахуванні рідної мови учня з урахуванням когнітивних стратегій і тактик. С. Кацнельсон вважав за необхідне виявлення спільних мисленнєвих основ і розмаїття способів їхнього вираження; “визначення і дослідження основних елементарних мисленнєвих категорій, що є підґрунтям граматичного ладу різних мов [2001, с. 551]. При навчанні іноземній мові носіїв типологічно далекої мови необхідно послуговуватися мовними (поняттєвими) універсаліями, що виявляють себе на рівні структур і категорій рідної мови того, хто навчається. Відповідні дані можуть бути отримані в результаті контрастивного порівняльного аналізу мовних структур і механізмів мовної організації.

Вихід на рівень когніції передбачає розуміння міжкатегорійних зв'язків і функцій мовних засобів, використовуваних для номінації схожих значень. Викладач-практик повинен мати уяву про те, чого не зрозуміє учень - носій іншої мови і озброїти його алгоритмами перекодування універсальних семантичних значень із урахуванням для забезпечення комунікації міжкатегорійної взаємодії мовних засобів різних рівнів.

У лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть спостерігається інтеграційна тенденція, що виражається в повороті від лінгвоцентричної установки до антропоцентричної, де мова розглядається як система, невід'ємний органічний складник людської свідомості, культури, життя людського духу.

Антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства зумовила актуальність лінгвістичних досліджень, присвячених національно-культурній своєрідності мови, - стверджує З.О. Митяй [мон., с. 7]. Лінгвістика звернулась до людського чинника в мові, до виявлення того, як суб'єкт

мовлення використовує мову залежно від його комунікативного потенціалу, від фону загальних знань про світ. “Саме антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць, – стверджує В. Жайворонок, – збуджує зацікавленість до ролі мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу... Адже не лише людина впливає на мову, але й мова великою мірою формує особистість” [13, с. 11]. Як вітчизняні, так і зарубіжні когнітологи нашого часу аналізують семантику слів, їх здатність взаємодіяти один з одним, визначаючи напрям акумуляції знань про навколишній світ у мові (Бабіна 2002, Кубрякова 2002, Філмор 1988). Порівняльне мовознавство приділяє в достатній мірі увагу порівняльному вивченню семантики лексичних одиниць мови (Аракін 1979, Бондаренко 1997, Воркачев 2005, Гак 1977, Колшанський 1984, Новикова 2000, Телія 2004 та ін.).

Людині як суб'єкту, що усвідомлює й говорить певною мовою, приписують активну роль у формуванні мовних одиниць. Як слушно зауважує В. Чабаненко, будь-яка жива мова функціонує й розвивається не в лінгвальному вакуумі, а в оточенні інших мов, у взаємозв'язках з іншими мовами [38, с. 199]. У контексті сучасних лінгвістичних досліджень антропоцентричність зосереджує увагу на особливості ролі людини, її свідомості, світобаченні в організації й використанні мови як засобу спілкування, зберігання, переробки й передачі знань. З позиції антропоцентричної парадигми людина пізнає світ шляхом усвідомлення себе, своєї теоретичної й предметної діяльності у ньому, визначаючи ієрархію цінностей, що проявляється в мові [Ткаченко33, с. 12].

Як універсальний засіб міжлюдської комунікації, засіб спілкування, мова виконує освітню, розвивальну, гуманістично-виховну, людинотворчу функцію. Завдяки мові здійснюється формування людини як особистості, а через оволодіння розмаїттям мов – сприйняття нею інших як собі рівних особистостей. Мова, таким чином, об'єднує людей, а разом з ними – об'єднує народи, допомагаючи їм розпізнати себе як однакових і одночасно як індивідуальних, особливих. Таїнство людинотворчої й об'єднавчої функції мови полягає в тому, що її лексичний склад містить у собі загальне – своєрідне відлуння “духу людства”, а також особливе – відлуння “духу народу” мовою якого вона є. Єдність двох субстанцій якраз і створює ту унікальну можливість ідентифікації себе з людством і одночасно із своїм власним народом, можливість розуміння іншого народу як рівнозначного представника людства, налагодження діалогу, а слідом за ним – взаємодії, співробітництва. Світовий досвід засвідчує, що в основі духовного єднання людей у певну спільноту лежить насамперед мова. Вона виконує такі функції: а) інтегративну – мова об'єднує людей, створює в них відчуття групової єдності, групової ідентичності і, отже, сприяє перетворенню населення в суспільство; б) організувальну – мова виступає засобом планування, мобілізації зусиль, адекватної передачі волі від одних структур суспільства до інших; в) регулювальну – мова забезпечує здатність підтримувати і відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків, якими поширюються інтелектуальні й моральні імпульси, що пронизують суспільство [Тер-Мінасова 31, с. 29]. Ці функції мова найуспішніше поєднує тільки тоді, коли вона витворена даним суспільством, пристосована саме до його менталітету, до його умов існування, і стала спільним надбанням для всіх його членів. Духовна суть об'єднує всі мови всіх народів, хоча звукова й знакова відмінність між ними очевидна. Якби було інакше, жодних

можливостей порозуміння між різномовними індивідами й народами не було б.

Відтак закономірним стало введення поняття “мовної особистості” з її поведінковими, мовленнєвоповедінковими, когнітивними й ціннісними характеристиками [Караулов15, с. 12]. Через те, що увага у лінгвістичних науках фокусується на носіїв мови, а самі когнітивні аспекти функціонування особистості, інтелект проявляються у мові, поняття мовної особистості стає в межах антропоцентричної парадигми одним з центральних.

У той же час необхідність лінгвістичних досліджень для взаєморозуміння народів, діалогу національних культур – факт загальноновизнаний. Мова має здатність впливати на формування і розвиток народної культури, яка, у свою чергу, персоналізується через особистість.

Актуальною стає проблема взаємодії мов, культур і особистостей в умовах світової інтеграції, бо саме з культури починається духовне спілкування людей, розуміння і співпраця народів, а діалог культур актуалізується саме у спілкуванні особистостей. У той же час проблематика кореляції понять “національний характер” та “мовна особистість” у контексті міжкультурної комунікації наразі є малодослідженою і, на нашу думку, потребує детального висвітлення.

Література:

1. Жайворонок Н. В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. М.: Наука, 1987. – 180 с.
3. Кацнельсон С.Д. Категории языка и мышления: Из научного наследия. - Москва : Наука, 2001. – 556 с.
4. Митяй З.О. Мова і мовний потенціал особистості в поліетнічному середовищі: монографія / За ред. З.О.Митяй, О.Г. Хомчак, І.М. Гапєєва. - Мелітополь: ТОВ “Видавничий будинок ММД”, 2012. - С. 6-29.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Русский язык, 2000. – 317 с.
6. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу / О. Б. Ткаченко. – К.: Спалах, 2004. – 272 с.
7. Чабаненко В. А. Вибрані праці з мовознавства / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: «Дніпровський металург», 2007. – 505 с. ____